

Helena Głogowska
(Gdańsk)

Stan badań nad historią Białorusi XX w. w Polsce

Określenie stanu badań nad historią Białorusi wymaga na wstępie kilku uwag metodologicznych związanych z przedmiotem badań. W XX w. Białoruś — jako region etnograficzno-geograficzny, wielokrotnie zmieniała swoje granice państwowe. Do I wojny światowej stanowiła prowincję imperium rosyjskiego. W czasie I wojny światowej (1915-1921) wielokrotnie zmieniała się jej przynależność państwowa. Okres ten był również początkiem traktowania Białorusi jako podmiotu państwowego w kalkulacjach politycznych sąsiednich narodów. Pokój ryski spowodował podział terytorialny Białorusi. Jej zachodnia część znalazła się w Polsce, a wschodnia — w Rosyjskiej Federacyjnej Republice Radzieckiej, następnie w ZSRR, w składzie którego była również Białoruska Republika Radziecka. Kolejna zmiana granic nastąpiła po 17 września 1939 r., kiedy tzw. Zachodnia Białoruś została włączona do Białorusi Radzieckiej. Okupacja niemiecka (1941-1944) kolejny raz zmieniła przynależność państwową. W wyniku II wojny światowej okrojona o Białostoczczyznę i Wileńszczyznę Białoruska Socjalistyczna Republika Radziecka znalazła się w ZSRR. Suwerenność swoją odzyskała 27 lipca 1990 r.

Badacz historii Białorusi XX w. musi uwzględniać jej status polityczny w poszczególnych okresach. Dla poznania dziejów istotne jest podejście geograficzno-etnograficzne i traktowanie ziem białoruskich z zamieszkującym je społeczeństwem w sposób całościowy. Dotychczasowe badania polskie preferują optykę państwową lub narodowościową¹.

¹ O optyce uczonych decyduje państwowa przynależność ziem w danym okresie np. mię-

Stan badań historii Białorusi był przedmiotem analiz Romualda Wojny², Jerzego Tomaszewskiego³, Krystyny Gomółki⁴. W centrum zainteresowań badaczy polskich była Białoruś w ramach państwa rosyjskiego⁵, Białoruska Socjalistyczna Republika Radziecka⁶, Białoruś pod okupacją niemiecką⁷ oraz dzieje mniejszości białoruskiej w Polsce⁸. Dotychczas ukazało się jednak tylko jedno syntetyczne opracowanie — „Historia Białorusi” Marcelego Kosmana⁹. Wszystkie pozostałe publikacje mają charakter analityczny, odnoszący się do poszczególnych okresów bądź określonych problemów w dziejach Białorusi XX wieku.

Badania nad historią Białorusi XX w. na ogół nie mieściły się w programach środowisk naukowych w Polsce. Były one przedmiotem dociekań pojedynczych uczonych, podejmujących opracowanie poszczególnych tematów z własnej inicjatywy.

dzywojennym, dlatego też dość pokaźna ilość opracowań jest zatytułowana „Białorusini w II Rzeczypospolitej”, „Białorusini w Polsce” itp., chociaż w większości dotyczy to Białorusinów na ich etnicznych białoruskich ziemiach.

- 2 R. Wojna, *Najnowsze badania nad rozwojem BSRR w okresie międzywojennym*, „Studia z dziejów ZSRR i Europy Środkowej”, 1981, t. XVII, s. 191. Autor na konferencji naukowej pt. „Polskie badania dziejów Białorusi w okresie międzywojennym”, która odbywała się 26-27.03.1996 r. w Instytucie Historii PAN w Warszawie przedstawił referat pt. „Problemy historiografii i historycznych badań białorusistycznych (problematyka okresu międzywojennego)”.
- 3 J. Tomaszewski, *Studia nad najnowszą historią Białorusinów w Polsce*, [w:] *Polska — Polacy — mniejszości narodowe*, Wrocław 1992, s. 225-231.
- 4 K. Gomółka, *Stan badań nad losami mniejszości białoruskiej w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Kresy północno-wschodnie Drugiej Rzeczypospolitej (stan badań). Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii UW w Białymstoku w październiku 1992 r.*, pod red. J. J. Milewskiego, Białystok 1993, s. 33-34.
- 5 B. Łaniec, *Białoruś w dobie kryzysu społeczno-politycznego (1900-1914)*, Olsztyn 1993.
- 6 H. Głogowska, *Przemiany kulturowe na Białorusi w latach 1914-1929*, (rozprawa doktorska) — maszynopis, autorka omawia przemiany w sferze kultury BSRR i ich społeczno-polityczne uwarunkowania; М. Іваноў, *Нацыянальная палітыка ў БССР і беларускае зменаўехаўства 20-тых гадоў*, [w:] *Studia polsko-litewsko-białoruskie*, pod red. J. Tomaszewskiego, E. Smułkowej i H. Majeckiego, Warszawa 1988, s. 127-156.
- 7 J. Turonek, *Białoruś pod okupacją niemiecką*, Warszawa — Wrocław 1989; II wydanie: Warszawa 1993.
- 8 A. Bergman, *Sprawy białoruskie w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1984; K. Gomółka, *Białorusini w II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Politechniki Gdańskiej. Ekonomia”, nr 31, Gdańsk 1992; J. Tomaszewski, *Rzeczpospolita wielu narodów*, Warszawa 1985; *Ojczyzna nie tylko Polaków*, Warszawa 1985; *Białorusini w społecznej strukturze Polski (1921-1931)*, [w:] *Między historią a polityką. Księga pamiątkowa na sześćdziesięcioletnie profesorowi Zygmunta Hemerlinga*, Warszawa 1995, s. 39-49; E. Mironowicz, *Białorusini w Polsce 1944-1949*, Warszawa 1993; A. Sadowski, *Narody wielkie i małe. Białorusini w Polsce*, Kraków 1991.
- 9 M. Kosman, *Historia Białorusi*, Wrocław 1979; R. Wojna, *Nowsze badania nad rozwojem BSRR w okresie międzywojennym*, „Studia z dziejów ZSRR i Europy Środkowej”, 1981, t. XVII, s. 191.

Romuald Wojna w 1981 r. pisał: „W historiografii polskiej dzieje sąsiada białoruskiego znajdowały wyraz na ogół w badaniach cząstkowych. W okresie powojennym najcenniejsze artykuły i rozprawy wyszły spod pióra Aleksandry Bergman, Aleksego Derugi i Jerzego Tomaszewskiego. Wspomnieć też trzeba o wydanej niedawno syntezie Marcelego Kosmana. Jest to dorobek, o którym trudno powiedzieć, by odpowiadał potrzebom i możliwościom badaczy polskich, przynajmniej ilościowo i w sensie poruszanej tematyki. W naszej prasie historycznej, o ile mi wiadomo, problematyka białoruska pojawia się stosunkowo rzadko, najczęściej zresztą z innej okazji. Podobnie, a nawet gorzej, kształtuje się sytuacja druków zwartych, gdyż publikowane pozycje dotyczą prawie wyłącznie okresów wcześniejszych, a interesująca nas tematyka przewija się jako wątek uboczny w pracach poświęconych innym zagadnieniom. Najczęściej tematyka białoruska pojawia się w związku z rozważaniami o stosunkach polsko-radzieckich w okresie międzywojennym i w powiązaniu z terenami Białorusi Zachodniej. Dlatego największym brakiem jest absencja problematyki dziejów wewnętrznych naszego sąsiada”¹⁰.

Wśród instytucji naukowych, w których prowadzono badania nad historią Białorusi, można wymienić Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk (IH PAN), a szczególnie Zakład Historii ZSRR i Europy Środkowej i Zakład Stosunków Polsko-Radzieckich. W wydawanych przez pierwszy z zakładów „Studiach z dziejów ZSRR i Europy Wschodniej” (od 1965 r.) Jerzy Tomaszewski i Romuald Wojna prezentowali wydawnictwa ukazujące się w BSRR w dziale „Noty recenzyjne”. Jak wynika z publikowanych tam „kronik życia naukowego” problemy białoruskie w latach 60. bardzo rzadko pojawiały się w czasie posiedzeń naukowego zakładu. 13 lutego 1968 r. odbyła się dyskusja nad art. J. Tomaszewskiego na temat rozwarstwienia wsi na Białorusi Zachodniej w latach 1921-1939¹¹. 10 listopada 1970 r. podczas posiedzenia naukowego Pracowni Historii Europy Środkowej i Wschodniej omówiono dwie książki A. Sorokina „Аграрный вопрос в Западной Белоруссии

¹⁰ R. Wojna wymienił publikacje: A. Bergman, *Włociańsko-Robotnicza Hromada (1925-1927)*, „Z Pola Walki”, 1962, nr 3, s. 73-99; A. Deruga, *Polityka wschodnia Polski wobec ziem Litwy, Białorusi i Ukrainy (1918-1919)*, Warszawa 1969; *Powstanie i pierwsze lata Białoruskiej Republiki Radzieckiej*, „Notatki Płockie”, 1969, nr 2/51, s. 6-12; *Z dziejów sprawy białoruskiej w latach 1917-1919*, „Przegląd Historyczny”, t. LIX, 1968, s. 710-740; *Wpływy Rewolucji Październikowej na budowę białoruskiej państwowości radzieckiej*, [w:] *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, t. V, 1969, s. 35-55; *Leninowska polityka zagraniczna a geneza Litewsko-Białoruskiej Republiki Radzieckiej*, tamże, t. VII, 1970, s. 157-184; *Geneza polsko-radzieckiego konfliktu zbrojnego na ziemiach litewsko-białoruskich*, tamże, t. IV, 1969, s. 16-36; J. Tomaszewski, *Z dziejów Polesia — 1921-1939. Zarys stosunków społeczno-ekonomicznych*, Warszawa 1963.

¹¹ *Życie naukowe. Tematyka posiedzeń naukowego Zakładu Historii ZSRR i Europy Środkowej Instytutu PAN (XI 1967 — X 1968)*, „Studia z dziejów ZSRR i Europy Środkowej” t. V, 1969, s. 274.

(1920-1939)” oraz „Освободительное и революционное движение в Западной Белоруссии”¹². 29 lutego 1972 r. Zdzisław Szpakowski referował temat „Problem Białorusi w czasie I wojny światowej”¹³. Dopiero w 1979 r., w związku z ukazaniem się książki M. Kosmana „Historia Białorusi” problematyka białoruska ponownie pojawiła się podczas posiedzeń naukowych Zakładu Historii ZSRR i Europy Środkowej. Wraz z podjęciem prac nad rozprawą doktorską przez Jerzego Turonka w latach 80. na posiedzeniach Zakładu Dziejów Europy XIX i XX w. PAN zaczęły się pojawiać referowane przez niego tematy białoruskie: 8 grudnia 1981 r. — „Kwestia białoruska w polityce obozu londyńskiego (1941-1944)”¹⁴, 2 listopada 1982 r. — „Białoruś w polityce III Rzeszy (wstępne założenia pracy)”, 24 maja 1983 r. — „Status Białorusi w Komisariacie Rzeszy Ostland”, 19 czerwca 1984 r. — „Geneza i działalność Białoruskiej Centralnej Rady (grudzień 1943 — czerwiec 1944)”, 14 maja 1985 r. — „Niemcy a Białoruś w latach I wojny światowej”, 15 kwietnia 1986 r. — omówienie książki N. Staszkiwicza „Приговор революции и крушение антисоветского движения в Белоруссии 1917-1925”, 7 kwietnia 1987 r. — „Życie i działalność Wacława Iwanowskiego — projekt monografii”¹⁵. W związku z włączeniem się J. Turonka w działalność naukową, na łamach „Studiów z dziejów ZSRR...” pojawiły się jego publikacje na temat rozwoju ruchu białoruskiego oraz z dziejów Białorusi w czasie II wojny światowej¹⁶.

9 lutego 1988 r. Oleg Łatyszonek na posiedzeniu Zakładu Dziejów Europy XIX i XX w. IH PAN przedstawił referat „Piłsudski i Bałachowicz”¹⁷.

Dla porównania znacznie wcześniej i w szerszym wymiarze pojawiła się na posiedzeniach naukowych Zakładu Historii ZSRR i Europy Środkowej (przemianowanego na Zakład Dziejów Europy XIX i XX w.) IH PAN problematyka ukraińska i litewska.

Zakład Historii Stosunków Polsko-Radzieckich w wydawanych pracach „Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały” w latach 1965-

¹² Obie informacje: *Życie naukowe. Posiedzenia naukowe Pracowni Historii Europy Środkowej i Wschodniej IH PAN (X 1970 — IX 1971)*, „Studia z dziejów ZSRR i Europy Środkowej”, t. VIII, 1972.

¹³ *Życie naukowe. Posiedzenia naukowe Pracowni Historii Europy Środkowej i Wschodniej IH PAN*, „Studia z dziejów ZSRR...”, t. IX, 1973.

¹⁴ *Życie naukowe. Posiedzenia naukowe Zakładu Dziejów Europy XIX i XX w. IH PAN*, „Studia z dziejów ZSRR...”, t. XVII, 1981.

¹⁵ Na podstawie: *Życie naukowe. Posiedzenia naukowe Zakładu Dziejów Europy XIX i XX w. IH PAN*, „Studia z dziejów ZSRR...”, 1984-1988.

¹⁶ J. Turonek, *Kwestia białoruska w polityce obozu londyńskiego (1941-1944)*, „Studia z dziejów ZSRR...”, t. XIX, 1984, s. 131-158; *Status Białorusi w Komisariacie Rzeszy Ostland*, tamże, t. XX, 1984, s. 162-186; *Geneza i działalność Białoruskiej Centralnej Rady (grudzień 1943 — czerwiec 1944)*, s. 99-120, tamże, t. XXI, 1995.

¹⁷ *Życie naukowe. Posiedzenie Zakładu Dziejów Europy XIX i XX w. IH PAN*, „Studia z dziejów ZSRR...”, t. XXV, 1989.

1972 poświęcał dość dużo miejsca kwestiom białoruskim (w większości w aspekcie stosunków polsko-radzieckich). Były to publikacje Aleksego Derugi, Weroniki Gostyńskiej¹⁸. W tomie III za 1968 r. znalazły się także artykuły N. Kamieńskiej (BSRR) — „Białoruś w okresie wojny polsko-radzieckiej (styczeń 1919-1921)”, A. Ślisza — „Polska prasa rewolucyjna na Ukrainie i Białorusi w latach 1917-1920”, W. Tołstoja (BSRR) — „Współpraca kulturalna Białorusi z Polską (1945-1965)”.

Charakterystyczne jest zaniechanie badań nad historią Białorusi w latach 70. przez Zakład Historii Stosunków Polsko-Radzieckich PAN, a szczególnie przez Aleksego Derugę, który wcześniej zgłaszał szereg postulatów badawczych. Jeden z nich wskazywał na „konieczność większej intensyfikacji badań nad historią najnowszej Litwy, Białorusi i Ukrainy”¹⁹.

Wśród badaczy najnowszej historii Białorusi szczególne miejsce zajmuje Aleksandra Bergman, która w latach 60. i 70. opublikowała w czasopiśmie historycznych i popularnych szereg artykułów poświęconych problemom białoruskiego ruchu rewolucyjnego i biografie wybitnych działaczy białoruskich. Dowodziła istnienia niezależnych od międzynarodowego ruchu komunistycznego źródeł powstania i rozwoju radykalizmu białoruskiego oraz białoruskich partii lewicowych. Polemizowała z tradycyjnymi ocenami działalności tych partii, ukształtowanymi w drugiej połowie lat trzydziestych²⁰. Wartość jej badań spowodowała zainteresowanie nimi historyków z Białorusi oraz publikacje biografii działaczy w Polskim Słowniku Biograficznym i licznych czasopiśmie naukowych i popularno-naukowych²¹. A. Bergman była także autorką opracowania genezy i działalności radykalnych lewicowych partii białoruskich w okresie międzywojennym — Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi²², Białoruskiej Organizacji Rewolucyjnej²³, Białoruskiej

¹⁸ zob. przyp. 10.

¹⁹ *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, t. VII, Warszawa 1970, s. 335.

²⁰ J. Tomaszewski, *Studia nad najnowszą...*, s. 226.

²¹ A. Bergman, *Sprawy białoruskie w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1984; Bronisław Taraszkiewicz, „Przegląd Historyczny”, 1974, z. 4; Leopold Rodziewicz, „Przegląd Historyczny”, 1979, z. 3; Ігнат Дварчанін, „Беларускі каляндар”, Беласток 1978; Шымон Рак-Міхайлаўскі, „Беларускі каляндар”, Беласток 1980; Максім Буршэвіч, „Беларускі каляндар”, Беласток 1981; Павал Валашын, „Беларускі каляндар”, Беласток 1983. *Polski Słownik Biograficzny* poza wymienionymi postaciami wymienił biografie autorstwa A. Bergman: Zofii Pankowej: t. XXV, s. 138-139, Mikołaja Perewołockiego: t. XXV, s. 136-137, Bazylego Raguli: t. XXXI/3, s. 476-477.

²² A. Bergman, *Komunistyczna Partia Zachodniej Białorusi*, „Rocznik Białostocki” 1966, t. VII; *Kwestia białoruska w Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi*, „Przegląd Historyczny”, 1971, z. 2.

²³ A. Bergman, *Przyczynek do historii Białoruskiej Organizacji Rewolucyjnej*, „Przegląd Historyczny”, 1977, z. 1, s. 157-170; „*Наш Сьцяг*” — *орган Беларускай Рэвалюцыйнай Арганізацыі*, „Навуковы зборнік”, Беласток 1964, s. 131-152.

Włociańsko-Robotniczej Hromady²⁴. Najwięcej uwagi poświęciła życiu i działalności Bronisława Taraszkiewicza. Wynikiem tych badań była książka „Rzecz o Bronisławie Taraszkiewiczu”²⁵. Przygotowana do druku na początku lat 70., ukazała się dopiero w 1977 r. po rezygnacji przez autorkę z partii materiału, opisujących ostatnie lata życia wybitnego białoruskiego polityka i uczonego²⁶.

W latach 80. A. Bergman kontynuowała swoje badania uzupełniając je kwestiami żydowskimi na Białorusi²⁷.

Poza naukowym dorobkiem A. Bergman, warto także zwrócić uwagę na opracowania autorów ze środowiska białoruskiego w Polsce. W większości były to popularno-naukowe artykuły publikowane w „Kalendarzach Białoruskich”, wydawanych przez Zarząd Główny Białoruskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego w Białymstoku (ZG BTKS). W strukturach tej organizacji istniało koło naukowe, które wydawało „Nawukovyja zborniki”²⁸. „Zborniki” wraz z „Kalendarzami” i tygodnikiem „Niwa” stanowią ważne źródło do poznania życia Białorusinów w Polsce. W „Kalendarzach” swoje badania nad historią Białorusi i Białorusinów w Polsce publikowali Jerzy Turonek, Włodzimierz Juźwiuk, Mikołaj Hajduk, Michał Nosowicz. Historia Białorusi, a szczególnie ruch białoruski na Białostocczyźnie były w centrum zainteresowania Koła Naukowego przy ZG BTKS. „Патрэбы даследаванняў у гэтай сферы адчуваюцца асабліва востра паколькі ўпамянутае праблемы вывучаны да гэтай пары ў выключна незадавальняючай ступені. Возьмем для прыкладу гісторыю „Грамады”, якой было прысвечана некалькі сур’ёзных прац, апублікаваных у „Навуковых зборніках” і „Беларускіх календарых”, якія аднак (акрамя некалькіх эпизадных успамінаў) амаль не пашырылі нашых ведаў аб дзейнасці гэтай арганізацыі ў канкрэтных умовах Беластоцчыны. (...) Сярод гэтых пытанняў павінна аказацца таксама спроба навуковага абагульнення дваццацігадовай дзейнасці БГКТ і ролі нашай арганізацыі ў палітычных, грамадскіх і культурных пераўтварэннях, якія за гэты час наступілі ў беларускіх асяроддзях Беластоцчыны” — пісаў w 1976 przewodniczący Koła Naukowego Jerzy Turonek²⁹.

²⁴ A. Bergman, *Białoruska Włociańsko-Robotnicza Hromada*, „Z Pola Walki”, 1962, nr 3 (19), s. 73-99; *Беларуская Сялянска-Работніцкая Грамада (1925-1927)*, „Навуковы зборнік”, Беласток 1964, s. 95-180.

²⁵ A. Bergman, *Rzecz o Bronisławie Taraszkiewiczu*, Warszawa 1977.

²⁶ Informacji o reperytych związanych z wydaniem tej książki udzieliła A. Bergman.

²⁷ O pisarzach i dziennikarzach żydowskich pochodzących z Białorusi: „Studia z dziejów ZSRR i Europy Środkowej”, t. XXV, 1989, s. 173-189; *Бібліяграфія прац Аляксандры Бергман*, „Ніва”, 5.05.1991, nr 8, s. 5, 7.

²⁸ „Навуковы зборнік” jako wynik prac koła naukowego BTKS ukazał się w 1960, 1964 i 1974 r.

²⁹ Ю. Туронак, *Беластоцчына на варшаве даследчыкаў*, Беларускі календар, Беласток 1976, с. 53.

Lata 80. przyniosły znaczne ożywienie w rozwoju badań nad historią Białorusi. Zainteresowanie historyków koncentrowało się na dziejach Białorusinów w Polsce oraz charakterze białoruskiego ruchu narodowego. W ostatnim temacie największe osiągnięcia miał Jerzy Turonek³⁰.

Polityka władz polskich i polskich partii politycznych wobec kwestii białoruskiej w II Rzeczypospolitej była przedmiotem badań Krystyny Gomółki³¹. Autorka zajmowała się także organizacją ruchu białoruskiego w II Rzeczypospolitej³².

Głównym mankamentem jej prac jest pominięcie białoruskiego piśmiennictwa (przedstawianego głównie na łamach prasy) co powoduje, że obraz historii okresu międzywojennego jest jednostronny. Autorka także bezkrytycznie przyjmowała dane ze źródeł Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i innych dokumentów rządowych³³.

W 1983 r. ukazała się praca Jana Jurkiewicza „Rozwój polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusi w latach 1905-1922”, a w 1986, w drugim obiegu, praca zbiorowa „Argumenty do dialogu polsko-białoruskiego”. W latach 80. pojawiło się kilka publikacji poświęconych Białoruskiej Chrześci-

³⁰ patrz przypis 16. Poza tym: J. Turonek, *Geneza i autorstwo pierwszego elementarza białoruskiego*, „Slavia Orientalis”, 1986, nr 3; *Z dziejów białoruskiego ruchu wydawniczego w latach 1902-1905*, „Studia polono-slavica-orientalia. Acta litteraria”, 1985, t. IX; *PPS wobec białoruskiego ruchu rewolucyjnego w latach 1902-1906* [w:] *Studia polsko-litewsko-białoruskie* pod red. J. Tomaszewskiego, E. Smułkowej i H. Majeckiego, Warszawa 1988; *Białoruś pod okupacją niemiecką*, Warszawa — Wrocław 1986.

³¹ K. Gomółka, *Ignacy Paderewski wobec kwestii białoruskiej na konferencji wersalskiej*, [w:] *Studia i szkice z dziejów najnowszych*. Zbiór prac pod red. M. Tantego, Warszawa 1987, s. 88-98; *Józef Piłsudski wobec kwestii białoruskiej a wschodnia granica Polski w latach 1918-1922*, [w:] *Narodziny Polski Niepodległej. Wizje — realia — opinie*, Warszawa 1988, s. 198-216; *Kwestia białoruska w programie KPRP w latach 1918-1920*, „Z Pola Walki”, 1988, nr 3, s. 75-85; *Kwestia białoruska w programie PPS w latach 1918-1919*, *Studia polsko-litewsko-białoruskie*, pod red. J. Tomaszewskiego, E. Smułkowej i H. Majeckiego, Warszawa 1988; *Rozmowy polsko-białoruskie, marzec 1920*, „Dzieje Najnowsze”, 1988, nr 1, s. 3-13; *Kwestia białoruska w programach partii politycznych 1918-1922*, Warszawa 1989, s. 270; *Między Polską i Rosją. Białoruś w koncepcjach polskich ugrupowań politycznych 1918-1922*, Warszawa 1994.

³² K. Gomółka, *Białoruska elita polityczna w latach 1917-1921*, „Dzieje Najnowsze”, 1989, nr 2, s. 35—41; *Дзейнасць Беларускага Інстытуту Гаспадаркі і Культуры ў гадах 1926-1937*, „Беларускі каляндар”, Беласток 1991, s. 140-149; *Koncepcja państwowości białoruskiej w latach 1914-1918*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego. Historia 8”, 1987, s. 87-112; *Koncepcja państwowości w poglądach polityków białoruskich w czasie I i II wojny światowej*, [w:] *Wizje przyszłej Polski w myśli politycznej lat I i II wojny światowej*. Materiały konferencji naukowej, pod red. M. Tantego, Warszawa 1990, s.218-237.

³³ zob. J. J. Milewski, (rec.): K. Gomółka, *Białorusini w II Rzeczypospolitej*, „Dzieje Najnowsze” 1995, nr 1; E. Mironowicz, (rec) j.w., „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 1994, nr 1, s. 176-178.

jańskiej Demokracji³⁴. W 1981 r. ukazał się artykuł S. Stępnia o białoruskich posłach w latach 1922-1927³⁵. Problematyka białoruska stała się przedmiotem zainteresowań studentów Białorusinów, w wyniku czego powstały prace magisterskie: Eugenii Szymczuk o międzynarodowej polityce Białoruskiej Republiki Ludowej, Eugeniusza Wappy o Fabianie Akinczycu, Wiesława Choruzego o działalności Białoruskiej Włościańsko-Robotniczej Hromady (BWRH) na Białostocczyźnie, Aleksandra Karpiuka o Białoruskim Towarzystwie Społeczno-Kulturalnym w latach 1956-1970, Sławomira Iwaniuka o białoruskiej mniejszości narodowej w Polsce. Placówki naukowe, takie jak Instytut Słowianoznawstwa PAN i Katedra Języka Białoruskiego Uniwersytetu Warszawskiego w swoich badaniach problemy historii Białorusi traktowały marginalnie, a na kierunku filologii białoruskiej UW wykładano historię Rosji, a nie Białorusi. Koncentrowano się tam głównie na badaniach folklorystycznych, językoznawczych i literackich³⁶.

Dużą rolę w upowszechnianiu wiedzy o historii Białorusi odegrały „Studia polsko-litewsko-białoruskie” pod red. J. Tomaszewskiego, E. Smułkowej i H. Majeckiego. Dezintegracja ZSRR przyczyniła się do większego zainteresowania polskich badaczy Wschodem. Piotr Wróbel, autor pracy „Kształtowanie się białoruskiej świadomości narodowej a Polska” (Warszawa 1990), zwrócił uwagę na brak obiektywnych badań tego obszaru, w tym Białorusi: „Sowietologia polska nie istnieje. W „Peerelu” nie prowadzono też odpowiadających oczywistym potrzebom badań nad historią i kulturą Litwinów, Białorusinów i Ukraińców (...). Przez długie lata publikacje dotyczące Związku Sowieckiego i dziejów Rosji objęte były najsroższą cenzurą. Naukowcy stronili więc od tematów, pozostawiając je osobom zdolnym do dalekich kompromisów (...). Polacy na ogół nic nie wiedzą o kulturach ich wschodnich bezpośrednich sąsiadów i nie dotyczy to tylko grup niewykształconych. Iluż polskich intelektualistów, zdolnych do dyskusji nad literaturami Zachodu, jest w stanie wymienić dwóch pisarzy litewskich lub białoruskich?”³⁷

Decyzją Senatu Uniwersytetu Warszawskiego w grudniu 1990 r. powołano Studium Problemów Narodowościowych ZSRR i Europy Środkowo-wschodniej, przemianowane następnie na Studium Problemów Narodowościowych Europy Wschodniej. W semestrze letnim 1990/91 obszarem zainteresowań konwersatorium narodowościowego była Białoruś. Kolejne referaty

³⁴ W. Jarmołkowicz, *Białoruska Chrześcijańska Demokracja*, „Więź”, 1986, nr 11-12; J. Tomaszewski, *Białoruska Chrześcijańska Demokracja. Uwagi o kryteriach ocen*, [w:] *Studia polsko-litewsko-białoruskie*, pod red. J. Tomaszewskiego, E. Smułkowej i H. Majeckiego.

³⁵ S. Stępień, *Działalność posłów białoruskich w Sejmie RP w latach 1922-1927*, „Studia Historyczne”, 1981, R. XXIV, z. 2.

³⁶ Н. Амелянюк, *Дзейнасць і дасягненні кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага універсітэта*, „Беларускі каляндар”, Беласток 1987, с 173-178.

³⁷ P. Wróbel, *Spojrzenie na wschód*, „Obóz”, nr 21, 1991/1992, s. 159.

i spotkania poświęcono następującym grupom zagadnień: Litwa i Białoruś — rozwój mapy językowej (Elżbieta Smułkowa); rozwój białoruskiego ruchu narodowego (Jerzy Turonek); stosunki narodowościowe (Zdzisław Szpakowski — KUL, Piotr Wróbel — UW); stosunki religijne (Antoni Mironowicz — UW Białystok, Andrzej Chodkiewicz — Wspólnota Polska)³⁸. Znaczną część miejsca problemom białoruskiej historii i współczesności poświęca pismo „Obóz”.

Największe zainteresowanie XX-wieczną historią Białorusi wykazali młodzi białoruscy historycy mieszkający w Polsce. Przedmiotem ich badań były kwestie białoruskiego ruchu narodowego w latach I wojny światowej, w II Rzeczypospolitej oraz po II wojnie światowej³⁹.

Problemy te stały się przedmiotem analizy rozpraw doktorskich: Eugeniusza Mironowicza — „Białorusini w Polsce 1944-1949”⁴⁰ (Uniwersytet Warszawski, 1990), Heleny Głogowskiej — „Przemiany kulturowe na Białorusi w latach 1914-1929”⁴¹ (Uniwersytet Warszawski, 1995), Olega Łatyszczona — „Białoruskie formacje wojskowe w latach 1917-1923” (Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, 1996)⁴².

Dorobek swoich badań wymienieni autorzy prezentowali także w literaturze historycznej w Polsce i na Białorusi.

³⁸ J. Malicki, *Studium Problemów Narodowościowych Uniwersytetu Warszawskiego*, „Obóz”, nr 21, 1991/1992, s. 176.

³⁹ O. Łatyszczonka, *Spod czerwonej gwiazdy pod biały krzyż*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska Polskiego w Białymstoku”, 1992, nr 6, s. 41-49; *Białoruski Ośrodek Narodowy w Grodnie wobec niepodległego państwa polskiego*, „Białostoczczyzna”, 1994, nr 1, s. 68-73; *Białoruski ruch narodowy a protestantyzm w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Społeczeństwo białoruskie, litewskie i polskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej w latach 1939-1941*, pod red. M. Giżejewskiej i T. Strzembosza, Warszawa 1995, s. 33-40; *Беларуская эміграцыя*, „Беларускі каляндар”, Беласток 1990, c. 111-117; H. Głogowska, *Białorusini w parlamentach II Rzeczypospolitej*, [w:] *Przemiany społeczne, kwestie narodowościowe i polonijne*, pod red. A. Chodubskiego, Toruń 1994, s. 123-145; *Białoruskie wydawnictwa religijne w II Rzeczypospolitej a białoruski ruch narodowy*, [w:] *Naród i religia. Materiały z sesji naukowej* pod red. T. Stengera, Gdańsk 1994, s. 137-152; *Kwestia narodowościowa na Białorusi po I wojnie światowej*, [w:] *Meandry cywilizacyjne, kwestie narodowościowe i polonijne*, pod red. A. Chodubskiego, Toruń 1996, s. 119-129; E. Mironowicz, *Białorusini w województwie białostockim według spisu 1946 roku*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego” 1991, nr 16; *Uwarunkowania polityczne rozwoju życia narodowego Białorusinów w Polsce Ludowej*, [w:] *Polska — Polacy — mniejszości narodowe*, Wrocław 1992, s. 279-292; *O stosunkach polsko-białoruskich po I wojnie światowej*, „Białostoczczyzna”, 1994, nr 1; *Ludność białoruska Białostoczczyzny wobec władzy radzieckiej w latach 1939-1941*, [w:] *Społeczeństwo białoruskie, litewskie i polskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej w latach 1919-1941*, pod red. M. Giżejewskiej i T. Strzembosza, Warszawa 1995, s. 247-254.

⁴⁰ E. Mironowicz, *Białorusini w Polsce 1944-1949*, Warszawa 1993.

⁴¹ Planuje się wydanie książkowe w 1996 r.

⁴² j.w.

Jesienią 1993 r. historycy narodowości białoruskiej mieszkający w Polsce powołali Białoruskie Towarzystwo Historyczne⁴³. Skupia ono 18 członków. Celem organizacji jest: 1) rozwijanie aktywności naukowej, kulturotwórczej wśród społeczności białoruskiej w Polsce; 2) działanie na rzecz zdobywania i upowszechniania wiedzy historycznej o Białorusinach oraz poszanowania białoruskich tradycji narodowych; 3) propagowanie postaw tolerancji narodowej sprzyjających kształtowaniu przyjaznych stosunków pomiędzy Białorusinami i Polakami oraz innymi społecznościami narodowymi i etnicznymi mieszkającymi w Rzeczypospolitej Polskiej⁴⁴. Realizację powyższych celów Towarzystwo prowadzi poprzez działalność naukową, wydawniczą, publicystyczną, szkoleniową⁴⁵. Przewodniczącym BTH wybrano Antoniego Mironowicza, adiunkta Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku. W marcu 1996 r. nowym przewodniczącym BTH został Oleg Łatyszonek. Najważniejszym śladem działalności BTH stało się wydawanie półrocznika „Białoruskie Zeszyty Historyczne” oraz książek poświęconych historii Białorusinów.

Na początku lat 90. ukazały się prace: J. Turonka — „Wacław Iwanowski i odrodzenie Białorusi” (Warszawa 1992); G. Sosny — „Kościół prawosławny na Białostocczyźnie w ocenie władz II Rzeczypospolitej: wybór dokumentów. Sytuacyjne sprawozdanie Urzędu Wojewódzkiego w Białymstoku z lat 1928-1939” (Ryboły 1991), „Bibliografia parafii prawosławnych na Białostocczyźnie” (3 tomy — Ryboły 1991, 1991, 1993), „Sprawy narodowościowe i wyznaniowe na Białostocczyźnie (1944-1948) w ocenie władz Rzeczypospolitej Polskiej. Wybór dokumentów” (Ryboły 1996); S. Iwaniuka i E. Wappy — zbiór dokumentów p.t. „Białoruski ruch studencki w Polsce” (Białystok 1995); J. Traczuka — praca „Prasa białoruska w II Rzeczypospolitej (1918-1939)”⁴⁶.

W latach 90. tematyka białoruska bardzo często pojawiała się na konferencjach naukowych organizowanych przez historyków polskich.

W lutym 1992 r. tematem konferencji zorganizowanej przez Studium Problemów Narodowościowych Europy były konflikty narodowościowe we wschodniej części kontynentu⁴⁷. Wydanie książkowe wygłoszonych tam referatów ukazało się w 1994 r.⁴⁸

⁴³ Wniosek o rejestrację złożono 23 czerwca 1993 r.

⁴⁴ Statut Białoruskiego Towarzystwa Historycznego, rozdz. II, par. 5.

⁴⁵ tamże, par. 6.

⁴⁶ Opublikowano w: „Studia polono-slavica-orientalia. Acta Litteraria”, t. XIII, Warszawa 1992, s. 185-373. Obecnie autor pracuje nad tematem „Twórczość literacka w języku białoruskim w II Rzeczypospolitej (1918-1939)”.

⁴⁷ J. Malicki, *Konflikty narodowościowe w Europie wschodniej*, „Obóz”, 1992, nr 22, s. 181-183.

⁴⁸ *Polska — Białoruś. 1918-1945*, pod red. W. Balceraka, Warszawa 1994, s. 210, (W. Balcerak, *Sprawa białoruska a polityka odradzającej się Rzeczypospolitej* (s. 6-31), R. Wojna, *Wojna domowa w Rosji a Białoruś* (s. 32-43), P. Łossowski, *Polityka Łotwy w kwestii białoruskiej w latach 1918-1924* (s. 44-58), A. Koseski, *Białoruskie formacje*

W listopadzie 1993 r. Instytut Studiów Politycznych PAN zorganizował konferencję, która była podsumowaniem badań historyków polskich, białoruskich i litewskich na temat władzy radzieckiej na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim w latach 1939-1941⁴⁹.

W marcu 1996 r. z inicjatywy Pracowni Dziejów Ziemi Wschodnich odbyła się konferencja nt. „Polskie badania dziejów Białorusi w okresie międzywojennym”.

Przejawem rosnącego zainteresowania Białorusią była praca Piotra Eberhardta o przemianach narodowościowych na Białorusi⁵⁰. W 1990 r. ukazała się praca o Ihnacie Dworczaninie⁵¹.

Przedmiotem badań stała się również polska mniejszość na Białorusi. Wiele miejsca tej problematyce poświęcili w swoich pracach Mikołaj Iwanow⁵² i Romuald Dzwonkowski⁵³.

Obecnie problemami związanymi z historią Białorusi zajmują się naukowcy w różnych ośrodkach akademickich kraju: w Białymstoku, Olsztynie, Poznaniu, Wrocławiu, Lublinie, Gdańsku. Mimo dużej ilości publikacji i podejmowania tego problemu badawczego przez różne ośrodki naukowe w Polsce trudno jest jednoznacznie ocenić ich stan aktualny.

Na uwagę zasługują także publikacje o współczesnych przemianach na Białorusi⁵⁴. Analizą tych przemian zajmuje się Ośrodek Studiów Wschodnich w Warszawie, który od 1994 r. wydał 6 „Biuletynów Białoruskich”. W wielu wydawnictwach naukowych systematycznie zamieszczane są materiały analityczne o aktualnej sytuacji politycznej i ekonomicznej Białorusi.

Podsumowując powyższe rozważania nad stanem badań nad historią Białorusi XX w. w Polsce można stwierdzić, że najbardziej rozwinęły się one na przełomie lat 80. i 90., czego efekty widoczne są w dzisiejszych publikacjach. Są one udziałem głównie historyków białoruskich mieszkających w Polsce. Is-

zbrojne (s. 59-73), M. Wojnicka, *Sprawy białoruskie w prasie polskiej w latach 1918-1921* (s. 74-84), W. Materski, *Traktat Ryski a Białoruś* (s. 91-104).

⁴⁹ *Spółczesność białoruska, litewska i polska na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej w latach 1939-1941*, pod red. M. Gizejewskiej i T. Strzembosza, Warszawa 1995, s. 3-4.

⁵⁰ P. Eberhardt, *Przemiany narodowościowe na Białorusi*, Warszawa [b.r.w.] (1994).

⁵¹ A. Barszczewski, A. Bergman, J. Tomaszewski, *Ihnat Dworczanin białoruski polityk i uczyony*, Warszawa 1990.

⁵² M. Iwanow, *Pierwszy naród ukarany*, Warszawa 1991.

⁵³ R. Dzwonkowski, *Polacy na dawnych kresach wschodnich. Z problematyki narodowościowej i religijnej*, Lublin 1994.

⁵⁴ P. Kazanecki, *Białoruska panorama polityczna — wiosna 1993*, „Obóz”, 1993, nr 25, s. 79-84; H. Głogowska, *Wybory prezydenckie na Białorusi w okresie przełomu systemu politycznego*, [w:] *Teoria i praktyka polityki (Materiały i Studia)*, pod red. A. Sobocińskiego, Toruń 1995, s. 127-134; „Więź”, 1991, nr 388 poświęciła cały numer (pt. *Białoruska droga do wolności*) kwestiom przemian na Białorusi po 1990 r.; E. Mironowicz, *Białoruś*, [w:] *Europa Środkowo-Wschodnia 1993*, Warszawa 1995, s. 31-42; E. Toczek, *Białoruś*, [w:] *Europa Środkowo-Wschodnia 1992*, Warszawa 1994, s. 36-40.

tnienie sporej ilości materiałów analitycznych stanowi podstawę do opracowania syntezy dziejów Białorusi XX w. Wymaga to jeszcze opracowania kilku problemów, m.in. niektórych nurtów białoruskiej myśli społeczno-politycznej oraz stosunków polsko-białoruskich w XX w. Odczuwany jest brak koordynacji badań w tym temacie, co stwarza możliwości powielania badań przez poszczególne placówki naukowe.